

УДК 130.121

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2535673>

orcid.org/0000-0003-4826-8463

Володимир Шаповал

ШАПОВАЛ Володимир Миколайович – доктор філософських наук, професор Харківського національного університету внутрішніх справ. Сфера наукових інтересів – філософська антропологія, філософія культури, філософія екології.

ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОСТСУЧАСНОЇ МОРАЛІ

У статті зроблена спроба вийти за рамки загальноприйнятих уявлень про релігійні або квазірелігійні принципи моралі і показати її більш глибокі, природні підстави. Аморальна, деструктивна поведінка людей навряд чи може бути коли-небудь усунута з життя соціуму. Вона має місце не тому, що люди, є, нібито, невинувато злими істотами, а тому, що відбувається у руслі загальних законів природи, згідно з якими антиентропійна діяльність будь якої системи (у тому числі, людини) можлива тільки ціною збільшення ентропії навколишнього простору. Ситуація не є безнадійною, оскільки, як з'ясовано сучасною наукою, вирішальну роль у Всесвіті, поряд з масою і енергією, грає інформація. Людські знання, нескінченному розширенню яких не можуть перешкодити ніякі фізичні закони, у далекій перспективі, можуть впливати на цілу Галактику, навіть, на весь Всесвіт. Усвідомлення того, що кожен індивід причетний до виконання не тільки цивілізаційної, але й космічної місії, що він несе особисту відповідальність за життя на землі і весь космос, здатне стати наріжним каменем постсучасної моралі.

Ключові слова: *людина, мораль, деструктивність, ентропія, порядок, Універсальна історія, космоцентризм.*

Постановка проблеми. Розмірковуючи про виникнення людської моралі, найчастіше беруть до уваги соціальні та психологічні фактори, обґрунтовуючи ту думку, що норми моралі виступають одним з найважливіших інструментів взаєморозуміння між людьми і забезпечення спільного життя у соціумі [див.: 1]. Деякі дослідники висувають при-

пущення, що підстави моралі слід шукати у тваринній природі людини, оскільки людина є одним з видів великого сімейства приматів і багато поведінкових реакцій представників цієї групи тварин близькі нам [див.: 3]. Цілісний філософський погляд на сумісне життя людей у суспільстві доводить, що людська поведінка відрізняється набагато більш широким діапазоном дій, ніж у найрозвиненіших тварин дикої природи. Причому, цей діапазон йде далеко за горизонт, як у бік таких, що викликають подив, проявів творчого генія у сфері науки, філософії, мистецтва, так і у бік збочень і злодіянь, за якими люди перевершують найкровожерливіших хижаків.

Мораль (спільно з релігією і правом) завжди ставила собі за мету намагатись регулювати дії людей, вводячи їх у певні рамки та встановлюючи обмеження деструктивним проявам. Як показує історія і сьогодення, з цим завданням мораль справляється незадовільно. Людська діяльність переповнена насильством і деструкцією. Видатні філософи, моралісти, релігійні мислителі пропонували глибокі і продумані норми і принципи, спрямовані на гармонізацію відносин між людьми. Однак люди, у більшості своїй, не брали до уваги настанови мудреців, продовжуючи робити так, як їм заманеться, чинили аморальні вчинки і злочини, керуючись тільки своєю вільною волею і неприборканими пристрастями. Як наслідок, дехто висуває радикальні думки, на кшталт того, чи не є людина з її надскладним мозком шкідливою аномалією природи, якимось мутантом, чия чисельність і руйнівна діяльність зростають на нашій планеті як ракова пухлина? Людина поводить себе як паразит, котрий задля власного життя цілеспрямовано знищує все живе навколо себе. Неважко зрозуміти, що як тільки буде пройдена межа неповернення, будуть підірвані фундаментальні основи життя на планеті, – вимре сам вид, який паразитує на тілі живої природи. Чому так відбувається і як можна пожити цьому край? У нинішній ситуації особливого значення набуває питання про глибинні засади людської поведінки в її позитивному і негативному проявах. Тільки у тому випадку, якщо ми будемо мати вичерпні знання про онтологічні засади моралі, можна буде ставити питання про моральність у суспільстві і людське майбутнє взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З часів Канта, який одним перших зробив рішучий крок до побудови етичної теорії, що спирається не на нав'язані ззовні догматичні норми, а виключно на розум і вільну волю особистості, не припиняються спроби обґрунтувати нерелігійні засади моралі, що виходили б з соціальних (К. Маркс, Дж.-С. Міль, Е. Дюркгейм, Т. Адорно, Ю. Хабермас), психологічних (З. Фрейд, К.-Г. Юнг, Ж. Піаже, Л. Колберг) чи біологічних (А. Швейцер, К. Лоренц, Ж. Вааль) засад.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На думку автора статті, вивчення окремих сторін моральності чи аморальності не може дати остаточної відповіді на питання, чому люди поводять себе не просто негативно, а настільки деструктивно, що їх дії можуть мати має наслідком руйнування всієї цивілізації.

Мета статті полягає у тому, щоб довести: те, що здається аморальним і деструктивним у поведінці людей, має більш глибоке коріння, аніж соціальна, психологічна або навіть біологічна природа людини. Підстави такої поведінки слід шукати у самому фізичному світі, породженням, якого, у кінцеву підсумку, є людина.

Виклад основного матеріалу. Намагаючись дати тлумачення тих чи інших природних або соціальних явищ, філософи ніколи не забували своєї головної мети: вводити отримані знання у певну загальну систему. Своє головне завдання вони бачили у тому, щоб формувати, наскільки це можливо, цілісну картину світу, де природа, соціум і людина становили б складові частини єдиного цілого. На різних етапах історії пізнання окремі елементи створюваної картини світу можуть носити не досить чіткий або хибний характер, інші взагалі виглядають білою плямою, проте установка на досягнення цілісності залишається незмінною. Не в останню чергу завдяки здатності до філософування, ми інтуїтивно відчуваємо єдність нашого світу. Невпинний розвиток науки доводить, що те, що колись носило вигляд прозрінь релігійно-міфологічному характеру, поступово стає категоріально оформленою, цілісною картиною теоретичного знання, філософські і науково обґрунтованою теорією.

Побудова синтетичної картини світу і людської історії, де кожен елемент був би визначений і присутній на своєму місці, виступає одним з основних завдань науки у трьох її головних гілках – природничо-наукове, соціальне і гуманітарне знання, – з тих пір як наука позначила свій предмет і обґрунтувала право на існування. Глобальні проблеми сучасності, зумовлені планетарними масштабами людської діяльності, змушують заново переосмислити завдання філософії і науки, знайти точки дотику з найважливішими цінностями, які сповідає людство. На перший план виходить практична філософія, особливо, її найважливіша частина – етика.

Як відомо, перші грецькі філософи міркували про природу [див.: 3]. Натурфілософія або фізика була першим філософським напрямком, з якого, власне, почалася антична філософія, а природа була її головним об'єктом. Особливістю натурфілософії древніх було те, що вона включала, як свою складову частину, роздуми про людину і соціальні умови її існування. Диференціація філософського знання, з одно-

го боку, і розвиток конкретних наук, які вивчають ті чи інші сторони суцього, з іншого, призводили до того, що предмет філософії піддавався постійним змінам і уточненням, формувалися нові галузі філософського знання, а існуючі конкретизували свою предметну область. З моменту її виникнення у філософії була присутня думка про те, що існування світу і існування людського роду являє собою єдиний процес, і якщо людина хоче піднятися на більш високий рівень життєдіяльності, вона повинна жити відповідно до ритмів цього світу. Конкретно-наукова база таких роздумів спочатку була досить слабкою, достовірних, практично перевірених знань було недостатньо, тому висновки носили характер осяянь і неясних здогадок. За останні два століття наука зробила неймовірний ривок вперед, багато абстрактних філософських та релігійних ідей наповнилися конкретним змістом. Однак практика показує, що люди все ще далекі від того, щоб повною мірою зрозуміти фундаментальні закони природи і своєї історії, мати цілісні уявлення про глибинні причини суцього. Оскільки це так, це не дозволяє повною мірою усвідомити причини появи розумної істоти, якою є людина, її роль і місце у загальній структурі Всесвіту.

Найважливі етичні питання про те, що таке людина, як вона прийшла у цей світ, як виник розум і яке її призначення у Всесвіті протягом багатьох століть залишаються центральними у багатьох релігіях і філософських системах. Відповіді на ці питання давалися різні, проте тенденція така, що з накопиченням конкретно-наукових знань, людина все більше й більше переміщувалась з центру світу на його периферію. Довгий час люди вважали себе чимось особливим у світі, «обранцями богів», але реалії, що склалися, поступово приводили до думки, що боги не дуже звертають увагу на людей, вони немовби полишили цей світ, надавши людям повну свободу у пошуках істини і облаштування свого життя так, як їм підказують їх знання і досвід. Зрештою, людина з суб'єкта, близького до богів, була зведена до того, щоб зайняти досить скромне, якщо не сказати більше, мізерно мале місце у природі.

Як виявилось, світ є настільки великим і складним у своїх проявах, що не тільки життя однієї людини, але життя тисяч і тисяч поколінь не вистачить на те, щоб зрозуміти і освоїти цей світ у його деталях. Однак вже набуті знання вселяють надію, що найважливіші принципи світоустрою будуть розкриті, що за черговим поворотом нас чекають неймовірні відкриття, які зроблять суще докорінно зрозумілим і прозорим. Сучасна теоретична фізика і космологія, все більш повно пізнаючи складну структуру світобудови, відкривають такі її сторони, про які вчені минулого не могли навіть здогадуватись. Величність космосу дає підставу деяким дослідникам заявляти, що людина з її розумом – це

не тільки не центральна частина світу, але це – жалюгідний слиз, що випадково утворився на околиці однієї з пересічних галактик неосяжного космосу. Так, наприклад, лауреат Нобелівської премії астрофізик Стівен Вайнберг відзначав, що чим більше ми дізнаємося про Всесвіт, тим більше він здається нам безглуздим. Існує чимало моделей розвитку Всесвіту, однак, «яка б космологічна модель не виявилась правильною, ні в одній з них ми не знаходимо розради...» [4, с. 142]. Наш земний світ – це зникаюче мала величина неймовірного за своїми розмірами і ворожого людині космосу. За словами С. Вайнберга, існуючий нині Всесвіт утворився «з невимовно незнайомих початкових умов і його чекає майбутнє згасання у безкрайньому холоді або невимовній спеці» [4, с. 143]. Як з'ясовано сучасною наукою, грандіозні за своїми масштабами космічні процеси з часом перетворюють нашу планету на ніщо, докорінно змінять Сонце і усю Галактику. Більш того, не тільки наша Галактика – Чумацький шлях, – в якій сотні мільярдів зірок, але і весь Всесвіт є кінцевим. Через якусь незліченно велику кількість часу він перестане існувати у тому вигляді, в якому існує сьогодні. Вказана обставина залишає мало оптимізму щодо майбутнього людства, вона не може не призводити до думки про тотальну безглуздість всіх зусиль, що роблять люди, безглуздість існування людського роду взагалі.

На протипагу С. Вайнбергу, американський дослідник Девід Дойч стверджує, що люди – не просто «хімічне сміття» на задвірках Всесвіту. Автор висловлює переконання: «Макроскопічна поведінка нашої планети, зірки і галактики залежить від вихідної, але фундаментальної фізичної властивості – знання ... Створення корисного знання у процесі науки і адаптацій у процесі еволюції слід розуміти як результат самоподібності, підтвердженої фізичним принципом – принципом Тьюринга» [7, с. 349-350]. Відкидаючи будь-яку спекулятивну метафізику і теологію, і спираючись виключно на досягнення сучасної науки, Д. Дойч вказує, що немає ніяких фізичних законів, які створювали б принципові обмеження вторгненню розуму у будь-які матеріальні процеси. Знання, що забезпечили в історично найкоротші терміни сходження від кам'яної сокири до космічних станцій на орбіті Землі, у майбутньому можуть привести до того, що людський розум буде здатний коригувати у потрібному напрямку зміни Сонячної системи, а потім і всієї Галактики. У зв'язку з цим надзвичайно актуалізується завдання: зрозуміти загальні закони, що керують глобальними еволюційними процесами, починаючи з руху у середині атомів і закінчуючи процесами у глибинах Всесвіту, а також – життям, людським розумом і цивілізацією, щоб на підставі цих законів будувати стратегію людської діяльності.

У останні десятиліття ХХ століття почало складатися уявлення про Універсальну історію, що ставить собі завданням знайти закономірності, яким підпорядковувався б Всесвіт, планета Земля, біосфера, людина, культура і мислення. В англомовній літературі використовуються терміни *Cosmic Evolution* і *Big History* («Космічна еволюція», «Велика історія»), в німецькомовній - *Weltallgeschichte* («Історія світобудови»), в іспаномовній - *Mega-historia* («Мегаісторія»). У російськомовній літературі утвердився термін Універсальний еволюціонізм [див.: 8; 9; 10; 11]. Предмет Універсальної історії концептуально конструється у рамках загального еволюційного світогляду, до якого залучено не тільки життя і людську історію, але весь фізичний космос.

У 20-30-ті роки минулого століття більшість вчених залишались прихильниками класичного природознавства і у своїх наукових і філософських уявленнях обмежувались, як правило, планетарними масштабами. Здебільшого Всесвіт вважався у цілому нескінченним і стаціонарним, а, отже, – позбавленим історії. Найбільш відомими прихильниками подібних синтетичних уявлень про світ були Е. Леруа, В. І. Вернадський і П. Тейяр де Шарден. Вони у різний спосіб приходили до тієї думки, що історія людства являє собою певну фазу еволюції планети Земля, що завершується створенням ноосфери [див.: 5].

Після появи теорії відносності і квантової фізики сформувалась неklasична картина світу, а з другої половини ХХ століття почала складатися постнеklasичної наукова картина світу, що базується на відкриттях в області нерівноважних систем, що вивчаються синергетикою. Внаслідок цього отримала потужний імпульс ідея Універсальної історії. Згідно з новітніми уявленнями, предметом Універсальної історії є розвиток Всесвіту як цілого з послідовним утворенням якісно нових форм, де розвиток неживої і живої природи, а також людського суспільства виявляються етапами єдиного поступального процесу.

Як показує А.П. Назаретян, всі версії Універсальної історії розпадаються, з одного боку, на «апріорні моделі» – теїстичні чи філософські моделі, – а з іншого, на так звані «апостеріорні», що базуються на суворих наукових даних, отриманих у фізиці і математиці. Якщо зупинитися на останніх, то тут також існують певні відмінності, суть яких полягає у визнанні головними у суцільному «рівноважних» (Л. фон Берталанфі, В. Р. Ешбі та ін.) або «нерівноважних» систем (Г. Хакен, І. Пригожин та ін.) [див.: 10]. Це є принципово важливим, оскільки визнання тієї чи іншої альтернативи веде до різних наслідків. На думку І. Пригожина, «рівновага сліпа», і тільки нерівноважні системи набувають спрямованості руху [див.: 12]. «Щоб утримувати стан нерівноваги із середовищем, – зазначає А.П. Назаретян, – організм здійснює

роботу, протиставлену, такому, що врівноважує, тиску. Для цього йому необхідна вільна енергія, джерелами якої є інші системи. А щоб добувати енергію ззовні і самому не стати джерелом енергії для ворогів, необхідна інформація (виділено нами, – В.Ш.): організм повинен орієнтуватися у середовищі, передбачати події, організовувати власну поведінку відповідно до мінливих обставин, тобто, формувати динамічні випереджаючі моделі світу» [10, с. 10]. Таким чином, поряд з двома найважливішими параметрами, якими оперує фізика, – маса і енергія, – з'являється третій компонент – інформація. Перетворення інформації у знання, може вирішальним чином вплинути на подальше існування космосу.

Одне з найбільш незвичайних явищ у Всесвіті – це те, що діяльність такої складної нерівноважної структури як людський розум, у цілому, спрямована проти загального ентропійного розвитку всього суцього. Однак, як показано вище, робота проти ентропії може проводитися не інакше як за рахунок «споживання впорядкованості», тобто, ціною зростання ентропії інших систем. «Відкриті нерівноважні системи, – вказує А.П. Назаретян, – нарощують обсяг антиентропійної роботи, захоплюючи у міру можливостей простір життєдіяльності. На якомусь етапі «екстенсивне» зростання системи призводить до вичерпання доступних ресурсів; виникає криза у відносинах між нерівноважною системою і середовищем» [10, с. 16]. Такий етап називається фазою біфуркації. «Якщо неможливо змінити середовище проживання, – підкреслює дослідник, – то подальші події зводяться, у кінцевому рахунку, до двох сценаріїв. Або система досягає стійкості, наближаючись до рівноваги, тобто, деградує (простий атрактор), або ще більш віддаляється від рівноваги, удосконаливши антиентропійні механізми. Останнє досягається зростанням внутрішнього різноманітності й ускладненням структури, а також формуванням більшої позитивної динаміки і диференційованої моделі світу» [10, с. 16]. Даний закон працює на всіх рівнях Універсальної історії, але найбільш повно він проявляється у житті людської культури і мислення.

Синергетична модель Універсальної історії включає у себе процеси соціальної і духовної еволюції, демонструючи природні витоки життя, людського розуму і моралі без звернення до будь-якої містики і релігії. У зв'язку з цим, так званий «соціальний прогрес» виступає не метою, а засобом збереження «нерівноважної системи у фазах нестійкості і у цілому – як ланцюг успішних адаптацій до наслідків власної активності» [10, с. 18]. Життя окремої людини і життя цивілізації у цілому – це безперервний перебіг криз і намагань подолати ці кризи. «Конструктивне вирішення кожної антропогенної кризи, – зазначає

А.П. Назаретян, – супроводжувалося черговим підвищенням нерівноважності соціальної системи, поглибленням штучної опосередкованості соціоприродних і внутрішньосоціальних відносин і у цілому – видаленням суспільства разом з природним середовищем від природного (дикого) стану» [10, с. 18]. Загальна тенденція є такою, що за всіх сприятливих обставин, люди будуть все далі й далі відходити від того, що називають природністю і зможуть існувати тільки у середовищі, що стає все більш штучним, створеним культурою.

Хоча для виникнення життя з неорганічної матерії необхідний збіг багатьох сприятливих умов, проте, на нашу думку, життя у його простих, примітивних формах є, мабуть, не такою вже великою рідкістю у Всесвіті. Зовсім інша справа – розумне життя, що створює культуру і цивілізацію. Для того, щоб життя на планеті Земля піднялось від найпростіших форм до появи розумної істоти, якою є людина, потрібно було більш ніж 2 мільярди років складного, суперечливого еволюційного розвитку. Навіть за космічними мірками, це – досить великий термін. За цей час безжальний космос міг би безліч разів стерти життя з лиця Землі. Проте, кожного разу, коли такі спроби робилися, життя не тільки зберігалось, а й отримувало могутні імпульси для свого подальшого вдосконалення. Збереженню і розвитку життя сприяли як сприятливі для цього умови, що складались у Сонячній системі, так властивості самої Землі. Напрошується висновок, що сходження від найпростіших форм життя до розуму і цивілізації вимагає такої величезної кількості часу, протягом якого має зберігатися відносна сталість зовнішніх і внутрішніх параметрів, що розумне життя, швидше за все, є досить рідкісним явищем у Всесвіті. Оскільки це так, а також, враховуючи, якими величезними є відстані між зірками і галактиками, відкриття якихось примітивних форм життя, на нашу думку, можливе, але зустріч з іншими, позаземними формами розумного життя представляється зникаюче малою, майже неймовірною подією.

Існує ще одна серйозна проблема, з якою може зіткнутися будь-яка цивілізація земного типу. Вона полягає у тому, що інколи розумні істоти створюють надпотужну зброю, але не встигають виробити відповідні моральні імперативи, що забезпечують контроль над створеними ними засобами руйнування. Коли зброя масового ураження потрапляє у руки істот з мораллю печерної людини, – це неминуче призводить до катастрофи. Можливо, що саме внаслідок цього фактору гіпотетичні позаземні цивілізації не змогли пережити стадії надтехнологій і знищили себе ще до того, як змогли подати сигнал про себе.

Десятиліття прослуховування космосу не предмет пошуку сигналів штучного походження у рамках космічних програм NASA, не дали

аж до теперішнього часу жодного позитивного результату. Здається неімовірним, але безмежний за своїми розмірами космос, де мільярди і мільярди зірок і планет, відповідає на наші звернення повним мовчанням [див.: 11]. Напрошується вкрай песимістичне припущення: можливо, ми взагалі самотні у Всесвіті. Ця обставина накладає особливу моральну відповідальність не тільки за майбутнє цивілізації, існування життя на планеті, але і, можливо, за подальшу космічну еволюцію людини взагалі.

Як свідчить історія, люди є вкрай агресивними істотами. З давніх часів і аж до сьогодні завжди стояло завдання упорядкування насильства у відносинах між ними. Одним із засобів вирішення цієї проблеми було перенесення агресії у зовнішній світ. Таке «перенесення» забезпечували різного роду релігійні і квазірелігійні ідеології, які, згідно архетипам колективного несвідомого, ділили світ на «своїх» і «чужих». «Ідеологія, – пише А.П. Назаретян, – це антиентропійний механізм об'єднання людей у великі групи шляхом протиставлення іншим людям за ознаками прихильності певному набору сакральних символів» [9, с. 25]. При цьому, символи конструюються за допомогою міфологізації реальних чи вигаданих подій або персонажів, які наділяються містичними властивостями [див.: 13]. Практика показує, що міфологізуватись можуть будь-які конструкти: «батьківщина», «нація», «клас», «партія», «демократія», «ринок» тощо. «Головне, – підкреслює А. П. Назаретян, – всім ідеологіям за визначенням притаманне акцентоване у різній мірі релігійне (або квазірелігійне) ядро – об'єднання одновірців спільним відкиданням невірних; а незмінним супутником ідеологічного світосприйняття залишається реальна або потенційна війна [9, с. 26].

Для того, щоб зберегти життя на планеті і людську цивілізацію, повинна зазнати радикальних змін моральна складова людського існування. Розвиток сучасних воєнних та інших надскладних технологій поставив перед людством завдання першорядної важливості: усунути насильство з соціального життя. Для того, щоб вирішити це завдання, необхідно звільнитись від релігійних і квазірелігійних ідентичностей і сформувати планетарну свідомість. Останнє передбачає, що «відповідно до синергетичних законів ієрархічних компенсацій, подальше зростання соціального розмаїття може бути забезпеченим множенням таких, що взаємно перетинаються, мікрогрупових культур за рахунок згладжування макрогрупових відмінностей» [6, с. 33]

Подальші перспективи універсальної еволюції впираються у проблему формування нових життєвих цінностей і смислів. Тут виникає одна з головних колізій сучасної епохи. «Гуманітарне урівноваження таких, що швидко розвиваються технологій, настійно вимагає звіль-

нення розуму від релігійно-ідеологічних пут, бо інакше його носії приречені; але без таких пут людина відчуває себе незатишно» [9, с. 34]. Перед людством у всій гостроті постала альтернатива: або людський розум подолає інерцію релігійного ідеологічного світосприйняття, яке розділяє світ на «своїх» і «чужих»; або ці ідеології, помножені на гігантські за своїми руйнівними можливостями технології, знищать цивілізацію. Стає все більш зрозумілим, що «носії розуму, що мислить себе прив'язаним до нації, раси, конфесії чи стану, не здатен стати універсальним і у підсумку, після досягнення занадто великої інструментальної потужності, не може уникнути самознищення» [9, с. 35]. Відсіля випливає висновок, що земна цивілізація матиме продовження, якщо наша мораль змінить вектор від антропоцентризму до біоцентризму і космоцентризму.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити наступне. Перспективи виживання і подальшого розвитку світової цивілізації впираються у вирішення ключового питання про перехід від релігійної моралі, побудованої на догматичних дуальних засадах, до послідовно світської моралі, що базується на критичному, космоцентричному мисленні. Сучасна наука пішла далеко вперед у порівнянні з класичним природознавством. Поступово приходить розуміння: історія людей триватиме далі, якщо вона буде органічним продовженням історії природи. По суті справи, це – одна історія, з тією лише різницею, що спочатку вона відбувалася без людей, а потім з'явилися люди і включилися в історію планети, все більше й більше впливаючи на її хід. У даний час цей вплив досяг вирішальної межі, якщо не сказати більше, – критичного моменту. Сьогодні люди не тільки активно втручаються в усі планетарні сфери, їх діяльність поширюється на ближній космос. Цей вплив, навіть для самих людей, не кажучи вже про природу, далеко не завжди носить позитивний характер. Якщо люди не змінять свого мислення і своєї моралі, якщо їх недалекоглядна, деструктивна діяльність буде тривати, то жива природа почне вживати активних заходів, щоб звільнитися від ворожого їй людського фактору. Життя на нашій планеті триватиме, але, може стати так, що відбуватиметься воно без людей. Щоб такого не сталося, необхідна революція світогляду, перехід до нової моралі, побудованої на нерелігійних космоцентричних засадах.

Видатний американський астрофізик Карл Саган говорив, що людина втілює у собі космос, який досяг самосвідомості. «Ми – зоряна речовина, що міркує про зірки; впорядкована система з десяти мільярдів мільярдів атомів, що вивчає еволюцію атомів ... Ми прив'язані до нашого виду і до нашої планети. Ми відповідаємо за Землю. Ми

зобов'язані вижити не тільки заради самих себе, але також заради того давнього і величезного Космосу, який нас породив» [14, с. 444]. Ці слова, з повною підставою, можуть стати одним їх принципів моралі майбутнього.

Література

1. Адорно Т. Проблемы философии морали / Т. Адорно; пер. с нем. Л. Хорькова. – М. : Республика, 2000. – 239 с.
2. Аристотель. Метафизика // Аристотель. Соч. в 4 т.– М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 348 с.
3. Вааль Ф. Истоки морали. В поисках человеческого у приматов / Ф. Вааль. – М.: Альпина non-fikšn, 2014. – 376 с.
4. Вайнберг С. Первые три минуты: Современный взгляд на происхождение Вселенной / С. Вайнберг. Пер. с англ. А.В. Беркова. – М.: Энергоиздат, 1981. – 208 с.
5. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1991. – 272 с.
6. Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция. Под ред. проф. Д.И. Дубровского. – М.: ООО «Издательство МБА», 2013. – 272 с.
7. Дойч Д. Структура реальности / Д. Дойч. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 400 с.
8. Муссеев Н.Н. Универсальный эволюционизм (Позиция и следствия) // Вопросы философии, 1991. № 3. – С. 3-28.
9. Назаретян А.П. Смыслообразование как глобальная проблема современности (Синергетика, мега-история и антропный принцип) // Вопросы философии, 2009. № 5. – С. 5-19.
10. Назаретян А.П. Универсальная (Большая) история: версии и подходы [Электронный ресурс] / А.П. Назаретян. – Режим доступа: http://www.socionauki.ru/journal...2/universalnaya_istoriya.pdf
11. Панов А.Д. Универсальная эволюция и проблема поиска вземного разума [Электронный ресурс] / А.Д. Панов. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/1504452/>
12. Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и законы природы. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2000. – 208 с.
13. Рассел Б. Почему я не христианин. – М.: Политиздат, 1987. – 337 с.
14. Саган К. Космос. Эволюция Вселенной, жизни и цивилизации [Электронный ресурс] / К. Саган – Режим доступа: http://royallib.com/book/sagan_karl/kosmos.html

1. Adorno T. Problemy filosofii morali / T. Adorno; per. s nem. L. Hor'kova. – М. : Respublika, 2000. – 239 с.
2. Aristotel'. Metafizika // Aristotel'. Soč. v 4 t.– М. : Mysl', 1976. – Т. 1. – 348 s.
3. Vaal' F. Istoki morali. V poiskah čelovečeskogo u primatov / F. Vaal'. – М.: Al'pina non-fikšn, 2014. – 376 s.

4. Vajnberg S. Pervye tri minuty: Sovremennyy vzglád na proishozhdenie Vselennoj / S. Vajnberg. Per. s angl. A.V. Berkova. – M.: Énergoizdat, 1981. – 208 s.

5. Vernadskij V. I. Naučnaâ mysl' kak planetnoe âvlenie / V. I. Vernadskij. – M.: Nauka, 1991. – 272 s.

6. Global'noe buduše 2045. Konvergentnye tehnologii (NBIKS) i transgumanističeskaâ êvolúciâ. Pod red. prof. D.I. Dubrovskogo. – M.: OOO «Izdatel'stvo MBA», 2013. – 272 s.

7. Dojč D. Struktura real'nosti / D. Dojč. – Iževsk: NIC «Regulárnaâ i haotičeskaâ dinamika», 2001. – 400 s.

8. Moiseev N.N. Universal'nyj êvolúcionizm (Poziciâ i sledstviâ) // Voprosy filosofii, 1991. # 3. – S. 3-28.

9. Nazaretân A.P. Smysloobrazovanie kak global'naâ problema sovremenosti (Sinergetika, mega-istoriâ i antropnyj princip) // Voprosy filosofii, 2009. # 5. – S. 5-19.

10. Nazaretân A.P. Universal'naâ (Bol'shaâ) istoriâ: versii i podhody [Èlektronnyj resurs] / A.P. Nazaretân. – Režim dostupa: http://www.socionauki.ru/journal...2/universalnaya_istoriya.pdf

11. Panov A.D. Universal'naâ êvolúciâ i problema poiska vnezemnogo razuma [Èlektronnyj resurs] / A.D. Panov. – Režim dostupa: <http://www.twirpx.com/file/1504452/>

12. Prigožin I. Konec opredelennosti. Vremâ, kaos i zakony prirody. – Iževsk: NIC «Regulárnaâ i haotičeskaâ dinamika», 2000. – 208 s.

13. Rassel B. Počemu â ne hristianin. – M.: Politizdat, 1987. – 337 s.

14. Sagan K. Kosmos. Êvolúciâ Vselennoj, žizni i civilizacii [Èlektronnyj resurs] / K. Sagan – Režim dostupa: http://royallib.com/book/sagan_karl/kosmos.html

Shapoval V.N.

ONTOLOGICAL BASES OF POSTMODERN MORALITY

Abstract. The joint life of people in society needs certain rules and norms that regulate human behavior and ensure the achievement of individual and generally significant goals. For many centuries, this regulation was carried out with the help of morality and law sanctified by religion. Although religion gave divine sanction to morality and law, this did not eliminate the constant manifestations of immoral and criminal behavior, did not make society more orderly and calm. Since science took the lead in understanding the world, the search for the causes of people's destructive actions has been transferred to the social, psychological and biological fields. However, each of the anthropological theories arising from this, as a result, turned out to be one-sided, did not take into account all the multidimensionality of the human personality, as well as the numerous connections of man with the world. Recent discoveries in the field of synergetic and universal history allow us to take a new look at the problem of abnormal human behavior, as well as the principles that could be used as the basis for modern morality. According to the second law of thermodynamics, the entropy in the Universe observed by us increases, and every system that exists here tends to the most stable, simplest of all possible states. All the more surprising is the fact that the activity of such a complex

structure as the human mind, and the culture created with its help, are generally antientropic in nature. Since its inception, culture has the goal of transforming a person into something more orderly and harmonious than his wild chaotic nature. However, as synergetic shows, antientropic human activity is possible only at the cost of increasing the entropy of the surrounding space. Thus, the destructiveness of people in relation to nature and each other has physical foundations embedded in nature itself. The latter means that immorality and criminality in social life, in principle, cannot be eliminated. Moreover, the complication of the structure and functions of society is likely to lead to an increase in the destructiveness of human behavior in all its forms and forms. At the same time, people more and more fully understand that information plays a decisive role in the universe, along with mass and energy. Human knowledge, the infinite expansion of which cannot be hindered by any physical laws, in the long run, can govern the entire Universe. It is human knowledge, having unlimited possibilities for its development, that are the most important factor that will allow to work out the principles of a new morality. The complexity of the world requires an increasingly complex person. Mastering the newest knowledge, such a person is already emerging. The deep awareness that each individual performs not only the civilizational, but also the space mission, that he is responsible for life on earth and the entire cosmos, can become the cornerstone of the new morality. Prospects for the further development of world civilization rest on the crucial issue of transition from religious morality, built on dividing the world into “our own” and “alien”, to a consistently secular morality based on holistic, cosmocentric thinking.

Keywords: *man, morality, destructiveness, entropy, order, Big history, cosmocentrism.*

Надійшла до редакції 2.09.2018 р.